

TILL ÅRHUS-STENEN 6

Den ståtliga Århus-stenen 6 (Wimmer: Århus-stenen 5), upptäckt 1905 i Frue kirke i Århus, bär följande långa och intressanta runinskrift:

(Sid. A) [x]usti × auk × hufi × auk × þir × frebiurn × risþu × stin × þansi
× eftir × / × asur × saksa × flaka × sin × harþa ×

(Sid. B) kuþan × trik × sar × tu × / × mana × mest × unipikr × / sar × ati ×
skib × miþ × arna +,

vilken i DR¹ tydes: »Toste (?) og Hove rejste sammen med Frebjørn denne sten efter Asser Saxe, deres fælle, en meget velbyrdig 'dræng'. Han døde som den største unidding blandt mænd; han ejede skib sammen med Arne.«² – Alla runor är tydliga och lättlästa utom första runan i ordet [x]usti längst ner till vänster på A-sidan, som nu är helt bortslagen men säkerligen en gång varit t; inskriftens första mansnamn har tydligen varit [t]usti 'Toste'. Tydningen bereder inte heller några svårigheter, möjligen med undantag för runföljden saksa, som Wimmer³ uppfattade som genitiv av namnet Saxe och som genitivattribut till det föregående namnet asur 'Asser', men som väl snarare med Marius Kristensen⁴ och DR bör fattas som ett tillnamn på asur. – Ur kompositorisk synpunkt består inskriften av en sedvanlig dedikation av stercotyp prägel och ett eftermäle med nekrolog också av formelkaraktär.

Av de båda sar-satserna i slutet av inskriften ansåg Wimmer den första: × sar × tu × / × mana × mest × unipikr × äga omisskännlig versform och »danne to regelrette linjer i fornyrdöslag«:⁵

sár dó manna

mest unidingr.

På svenska runstenar: två från Småland och en från Östergötland möter, som redan Wimmer uppmärksammade, samma lovformel likaledes metriskt stili-serad. Sm 5,⁶ en runsten från Transjö i Hjortsberga sn, förknippar lovformeln med en nekrolog till en komplett helming i fornyrdöslag:⁷

: han : far : / : mana :
er a : eklati :

mest o : nipikr :
ali : tunþi

och Sm 37, en runsten vid Rörebro i Nöttja sn, bygger ut formeln med andra – delvis oklara och svårlästa – lovord till att omfatta hela sex rader fornyrdöslag:⁸

· han uar : mana :
uar : [in]tr : matar :
kuþr · þi-[n] kustru :

mestr : unipikr :
uk umun hats :
kuþa : hafþi :

Ög 77,⁹ en runsten från Hovgården i Hovs sn, har däremot – med smärre grafiska förkortningar – efter dedikationen endast själva lovformeln i två versrader:¹⁰

: uas han : man<a> :

mist<r> : unipik<r>.

De fyra **uniBikr**-formlerna är i allt väsentligt identiska, och smärre variationer i fråga om ordvalet i ingressen – DR 68, Århus 6 har till subj. pron. **sar** 'denne, han' och till pred. **tu** 'dog', medan Sm 5, Transjö, Sm 37, Rörbro och Ög 77, Hovgården, alla har pron. **han** 'han' till subj. och **far**, **uar**, **uas** 'var' till pred. – ger inte upphov till några metriskas olikheter. – Även i DR uppfattas första **sar**-satsen på Århus-stenen 6 som versifierad.¹¹

Den andra **sar**-satsen på Århus-stenen 6: **sar** × **ati** × **skib** × **miþ** × **arna** +, på vilken den här lilla studien tager sikte, är Wimmer däremot inte hågad att tillerkänna versform. Hans uppfattning är, att »der efter verset atter følger en ny sætning i almindelig prosaisk form«, vilken »i ingen henseende synes mig at kunne gøre krav på at gælde for vers«.¹² Under jämförelse med bl. a. satsen: **ian** : **þer** : **likia** : **i** : **luntunum** på Valleberga-stenen (DR 337), som Wimmer därvid uppdelar:

en þér liggja

i Lundunum,

ägnar han emellertid denna 'sætning', som han uppdelar:

sar átti skip

með Arna,

en rätt ingående diskussion ur versifikatorisk synpunkt.¹³ Han avfärdar de båda anförda satsernas allitterationer: »Det beror jo for Valleberga-stenens vedkommende på en ren tilfældighed, at det sted, hvor de døde hviler, danner bogstavrim med ordet *liggja*, og for Århus-stenens vedkommende på den tilsvarende tilfældighed, at *átti* kan rime med *Arna*«. ¹⁴ Själva nådastöten åt en eventuell versform i den andra **sar**-satsen på Århus-stenen 6 ger Wimmer med hjälp av en liknande sats på Västra Strö-stenen 2 (DR 335): »Og at der heller ikke på Århus-stenen V er tilsigtet vers, fremgår klart af indskriften på Strö-stenen II, hvor vi genfinder den samme sætning i formen *es skip átti með Knúa*«. ¹⁴ – Efter Wimmer har veterligen ingen diskuterat versform i den andra **sar**-satsen; DR har ingenting i saken varken i art. *Ritmisk form* eller i sin behandling av inskriften. Men då versform dock förts på tal av Wimmer, kan saken förtjäna att tagas upp till granskning på nytt.

Den enkla och naturliga satsen: **sar** × **ati** × **skib** × **miþ** × **arna** + med rak ordföljd rymmer inga poetismer av något slag, som lyfter den till vers. Allitterationen mellan orden **ati** och **arna** eller i varje fall möjligheten därtill kvarstår emellertid liksom den påtagliga parallellismen med den föregående **sar**-satsen, som allmänt anses äga versform. Härtill kommer, att *Knúa* i den snarlika satsen: **is** : **skib** : **ati** : **miþ** : **knua** : på Västra Strö-stenen 2, med vars hjälp Wimmer gjorde upp räkningen med versformen i den andra **sar**-satsen på Århus-stenen 6, ominöst har lämnat scenen. En nyläsning av Ivar Lindquist år 1935, vilken blivit allmänt antagen, klargjorde, att det på Västra Strö-stenen 2 inte står **knua** utan **anum** 'honom'.¹⁵ Detta betyder, att det inte längre, som Wimmer hävdade, av inskriften på Västra Strö-stenen 2 klart framgår, att »der heller ikke på Århus-stenen V er tilsigtet vers«. Nyläsningen öppnar nämligen möjlighet till allitteration mellan orden **ati** och **anum**, jfr

ati-arna på Århus-stenen 6. Kanske har den **h**-lösa pronominalformen **anum** använts rent av för att möjliggöra allitteration med **ati**. Om åsyftad allitteration föreligger, låter sig **skib**-formeln på Västra Strö-stenen 2 uppdelas:

is : skib : ati : miþ : anum :

i likhet med **skib**-formeln på Århus-stenen 6:

sar × ati × skib × miþ × arna +.

Olikheterna mellan de båda formerna i fråga om ordföljd: **ati × skib ×** på Århus-stenen 6 men: **skib : ati :** på Västra Strö-stenen 2 och ordval: **sar** och **arna** på Århus-stenen 6 men **is** och **anum** på Västra Strö-stenen 2 har ur versifikatorisk synpunkt ingen betydelse. Mot eventuell versictus och allitteration på pers. pron. **anum** 'honom' är ingenting att invända; eddapoiesen¹⁶ tillhandahåller åtskilliga säkra exempel härpå, bl. a.¹⁷

Vsp. 21:5-6	ok í hǫll Hárs	hána brendo,
Hym. 3:3-4	hugði at hefndom	hann næst við goð;
Gör. I, 2:3-4	þeir er harz hugar	hána lǫtto.
Sg. 42:7-8	af heilom hug,	hána at letia:
Grt. 9:1-2	Harðr var Hrungrnir	ok hans faðir,.

Skib-formerna på Århus-stenen 6 och Västra Strö-stenen 2 är således i prosodiskt avseende fullt likvärdiga, och ett ställningstagande till eventuell versform kommer fördenskull att gälla dem båda.

A-verserna: **sar × ati × skib ×** och: **is : skib : ati** i respektive **skib**-formler är regelrätta korttrader i fornyröislag; inga invändningar kan göras i fråga om ictus, allitteration och stavelsevolym. Onöjaktigheter synes däremot vidlåda formernas eventuella *b*-verser: **miþ × arna +** och: **miþ : anum :**, vilka på så vis blir en probersten för versifikationen. De företeelser, som tarvar kommentar, är två: huvudstav i penultima och versictus på preposition. – Såväl runinskrifter som eddadikter erbjuder emellertid så pass många odisputabla exempel på huvudstav i penultima, att denna företeelse inte kan anses utgöra ett hinder mot versifikation. På uppländska runstenar möter bl. a. följande ex.:

U 112, Kyrkstigen, Eds sn. ¹⁸	runa · rista · huar a × griklanti ·	lit · rahnuatr · uas · lis · forunki ·
U 611, Tibble, V. Ryds sn.	:han : uti : fial :	i lipi : frekis ·
U 729, Ågersta, Löts sn.	raþi · tekr · runum · þim	þar · ryn si · sum · bali · risti ·

Rimsø-stenen i Jylland (DR 114) torde – enligt en tilltalande rekonstruktion av Gerd Høst¹⁹ – uppvisa ett fall:

[muþur is t]auþi : sam : uarst : maki.

Ur eddadikterna kan det räcka med att anföra följande huvudstavar i penultima:²⁰

Vsp. 6:3-4 m. fl.	ginnheilög goð,	ok um þat gættoz:
Hym. 20:7-8	litla fýsi	at róa lengra.
Vkv. 34:1-2	Gakk þú til smiðio,	þeirrar er þú gøðir:
HH II, 46:9-10	lofða dísir,	hiá oss liðnom!
Sg. 35:3-4	áðr þeir Giúkungar	riðoð at garði,
Ghv. 19:1-2	Minnztu, Sigurðr,	hvat vit mæltom.

Företeelsen huvudstav i penultima framstår i belysning härav inte som någon instans mot de supponerade *b*-verserna: *miþ* × *arnq* + på Århus-stenen 6 och: *miþ* : *anum* : på Västra Strö-stenen 2.

Frågan om *versictus* på preposition återstår. Även härvidlag kan man med fördel vända sig till eddapoiesen i fornyrðislag, som kan uppvisa åtminstone följande säkra exempel:

Vsp. 28:9-10	i inom mæra	Mímis brunni!
Vsp. 46:3-4	at ino gamla	Gjallarhorni;

»in denen«, för att citera Hugo Gering, »was sonst unerhört ist, die erste hebung auf eine präposition gelegt wurde«. De båda verserna är dock ofrånkomliga: »Da sie völlig gleich gebaut sind und durch ihre doppelheit sich gegenseitig schützen, kann natürlich von fehlerhafter überlieferung nicht die rede sein, vielmehr muss auch hier mangelhafte technik des dichters anerkannt werden.«²¹ Vidare:

HH II, 31:5-6	at ino liösa	Leiptrar vatni
Gör. III, 3:3-4	at inom hvíta	helfa steini.

I ett fall uppbär, om man får lita på traderingens äkthet, prepositionen både ictus och allitteration:²²

HH II, 20:7-8	arf Fiðrsunga,	und sik þrungit!
---------------	----------------	------------------

Ictus på preposition är en företeelse, som skall ses i ett vidare perspektiv och inordnas under ictus på andra naturligt svagtoniga ord: pronomen, konjunktioner osv., varpå eddapoiesen har inte så få exempel. – Om diktarens bristfälliga teknik har det talats mycket, jfr citatet från Gering ovan, mindre däremot om den uttrycksmedlens elasticitet, med vars hjälp diktaren överviner versens olika formkrav. Han måste ibland förvandla ett i satsen naturligt svagtonigt ord(element) till ett starktonigt och omvänt ett i satsen naturligt starktonigt ord(element) till ett svagtonigt eller med andra ord stilisera satsaccenten i båda riktningarna. Fallen av ictus på svagtoniga ordkategorier är således att betrakta som fall av accentförstärkning eller med referens till versformen som fall av ictusstilisering. Bakom stiliseringen kan ligga ordknapphet, ordställning, betydelsepregnans etc.

Om man ser på de eventuella fallen av ictus vid prep. *miþ* på Århus-stenen 6 och Västra Strö-stenen 2, observerar man, att såväl Wimmer som DR återger

prep. *miþ* med 'sammen med', en antydning om att betydelsen har en viss pregnans. – I belysning av det anförda framstår inte heller ictus på prep. *miþ* längre som någon instans mot versifiering av ifrågavarande runinskrifters *skib*-formler.

Vad slutligen de supponerade *b*-versernas ringa stavelsevolym angår, är versrader med tre stavelser i metrum fornyrðislag inte något alltför ovanligt varken i runpoesi eller eddapoesi.²³ Det kan räcka med att här erinra om den uppländska Ågersta-stenens runverser:

<i>rapi · tekr ·</i>	<i>þar · ryn si ·</i>
<i>runum · þim</i>	<i>sum · bali · risti ·</i>

Efter vad som anförts torde det således vara möjligt att uppfatta de båda *skib*-formlerna som två versrader i fornyrðislag, låt vara att den vikingatida versifikatörens teknik är föga konstfull.

Århus-stenen 6	<i>sar × áti × skib ×</i>	<i>miþ × árnq +</i>
Västra Strö-stenen 2	<i>is : skib : áti :</i>	<i>miþ : ánum :</i>

I fråga om Århus-stenen 6 innebär detta, att de båda *sar*-satserna i slutet av inskriften formar sig till en helming i metrum fornyrðislag:

<i>sar × tú · mána ×</i>	<i>mést × únipikr ×</i>
<i>sar × áti × skib ×</i>	<i>miþ × árnq +</i>

Evert Salberger.

NOTER

1. DR = Danmarks runcindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Text, Atlas, Registre. Kbhvn 1941–42. – 2. DR, sp. 105. – 3. L.F.A. Wimmer, De danske runemindesmærker, IV: 2 (1908), s. 217 ff.; N. Haislund, Danske Folkemaal, V (1931), s. 29. – 4. M. Kristensen, Fra de danske runestene, i: Nordisk Tidsskrift for Filologi, R. IV, Bd 1 (1912–13), s. 14 f.; DR, sp. 105, Anm. 1. – 5. L. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker, IV: 2, s. 223, jfr dens., a. a., I: 1, Almindelig indledning (1907–08), s. XC. – 6. Sm = Smålands runinskrifter, h. 1. Kronobergs läns runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander, (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitt. Hist. o. Antikv. Akad. Bd IV), Sthlm 1935. – 7. R. Kinander, Kronobergs läns runinskrifter (1935), s. 44; E. Brate och S. Bugge, Runverser, (Antiquarisk tidskrift för Sverige, X: 1), Sthlm 1887–91, s. 246 f. – 8. R. Kinander, a. a., s. 120 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 243 ff. – 9. Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate, (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitt. Hist. o. Antikv. Akad. Bd II), Sthlm 1911–18. – 10. E. Brate, Östergötlands runinskrifter, s. 79; E. Brate och S. Bugge, Runverser, s. 350.

11. DR, sp. 105, Anm. 3 och sp. 984, art. *Rytmsk form* (sign. av Lis Jacobsen). – 12. L. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker, IV: 2, s. 223. – 13. L. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker, I: 1, s. LXXXV f. – 14. a. a., s. LXXXVI. – 15. I. Lindquist, Ett vikingatidsminne i hjärtat av Skåne, i: Lundagård. Nr 2/3 (1935), s. 36–38; DR, sp. 381 med Anm. 2. – 16. Citat ur Eddan enligt ed. Neckel³ (1936). – 17. Jfr H. Gering, Das fornyrðislag in der Lieder-Edda, i: Ark. f. nord.

filol., Bd XL (1924), s. 1–50, 176–221. – 18. U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitt. Hist. o. Antikv. Akad. Bd VI–IX), I–IV, Sthlm 1940–1958. – 19. Gerd Høst, To danske runeinnskrifter, i: Norsk tidsskrift for sprogvidenskap, XVI (1952), s. 338. – 20. En systematisk excerpering har givit ett 70-tal exempel.

21. H. Gering, Das fornyrðislag in der Lieder-Edda, i: Ark. f. nord. filol., Bd XL (1924), s. 3. – 22. M. Rieger, Die alt- und angelsächsische verskunst, i: Zeitschrift f. deutsche Philologie, Bd 7 (1876), s. 1–64 ger åtskilliga exempel på ictus och allitteration på prepositioner, konjunktioner, partiklar etc. (särsk. s. 31 ff.) i forn-saxisk och anglosaxisk poesi. – 23. E. Salberger, Källstorp-stenen, i: Norsk tidsskrift for sprogvidenskap, XVIII (1958), s. 282 och där cit. litt.

TYSK OG DANSK I JAMMERSMINDET

Leonora Christinas memoireværk er som bekendt blevet til i to dele, der er forskellige i indhold og sprogform. (Se f. eks. Brøndum-Nielsens og Bøggild-Andersens udgave af »Jammersmindet og andre selvbiografiske Skildringer« 1949, s. 358–62). Den sproglige forskel mellem de to dele består navnlig i, at anden dels sprog ligger tæt op ad moderne normalprosa, medens første del er skrevet i et udpræget litterært sprog, der bl. a. gør udstrakt brug af foranstilling af verbalbestemmelser til infinitivum og bisætningsverbum. L. Chr. har senere rettet meget i ordstillingen i denne første del, og man har ment (Brøndum-Nielsen i sin udg. af Jammersmindet 1926, s. 231 ff., i 1949-udg., s. 359 f.; Skautrup i »Det da. sprogs hist.« II, 1947, s. 357 f.) at hun med disse rettelser tilstræbte at bringe første dels ordstilling i overensstemmelse med anden dels, dog uden at man har underkastet forholdet en nærmere undersøgelse. En sådan har cand. mag. Otto Glismann foretaget i en endnu utrykt afhandling og er heri kommet til et afvigende resultat: De rettelser, der fører til en med II. del (og nyere dansk) stemmende stilling af verbet, medfører blot en mere konsekvent gennemførelse af de *undtagelser fra* tysk ledstilling, som allerede er normale i I. del før revisionen.

Det falder enhver læser i øjnene, at næsten alle I. dels afvigelser fra dansk ledstilling stemmer med reglerne for verbets stilling i nyhøjtysk skriftsprog. En sådan tendens til foranstilling af verbalbestemmelserne er velkendt i dansk kancellisprog både før og efter L. Chr.; det ejendommelige er blot, at Jammersmindet I. på visse punkter gennemfører det tyske princip langt mere konsekvent end nogen anden hidtil undersøgt dansk kilde (f.eks. slutstilling af hjælpeverbet »haffuer« i bisætning), medens der på andre punkter er gennemført et sæt regler, som i al fald ikke stemmer med litterært højtysk. Spørgsmålet er da, om denne praksis stemmer med en eller anden form for tysk *talesprog*. Dette spørgsmål må kunne belyses med en undersøgelse af de højtyske og plattyske replikker i Jammersmindet.

Først et par ord om L. Chr.s tysk i almindelighed. Medens hun ganske afgjort har følt fransk som et fremmed, tillært sprog (det fremgår af hendes